

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ КАЗКИ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ У ТВОРЧОСТІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

С. В. Світельська-Дірко

Розкрито місце і роль казки у творчості В. О. Сухомлинського у формуванні патріотизму у школярів молодших класів. Автор доводить, що погляди педагога на формування в учнів початкової школи патріотичних ідей є високонауковими і практично реалізованими.

Ключові слова: Батьківщина, казка, патріотизм, школяр молодших класів.

Свительская-Дирко С. В. Патриотическое воспитание посредством сказки учащихся младших классов в творчестве В. А. Сухомлинского

Раскрыты место и роль сказки в творчестве В. А. Сухомлинского в формировании патриотизма у школьников младших классов. Автор утверждает, что взгляды педагога на формирование у школьников патриотических идей являются высоконаучными и практически реализуемыми.

Ключевые слова: Родина, сказка, патриотизм, школьник младших классов.

Svitelska-Dirko S. V. Teaching Junior on V. A. Sukhomlynsky's Fairytales to Be Patriots.

Paper describes Sykhomlynsky's attitude toward the place and role of a fairytale in the patriotic education of younger pupils and tells that it is based on sound science and practice.

Keywords: Motherland, patriotism, junior, fairytale.

Постановка проблеми. Понад 20 років Україна є незалежною державою. Формуються нові економічні і політичні відносини, нова ідеологія, державницький тип мислення. Щоб виховати державника і патріота, педагоги мають урахувати українські реалії, психологію народу, звертатися до нашого минулого, традицій. І одним із найбільш формуючо-творчих джерел патріотичних ідей у сучасних умовах є казка. Зразком для сучасних педагогів має стати творча спадщина великого українського педагога, гуманіста і патріота В. О. Сухомлинського, який довів, що дитиною у віці 7–8 років високі ідеї найкраще засвоюються через призму казкового світу. Однією з таких ідей, вважав В. О. Сухомлинський, є ідея патріотизму, яка через казку набуває життєздатності, наочності. У руслі творчої спадщини В. О. Сухомлинського казка, наголошує український учений О. Вознюк, є втіленням аналітичного знання у «згорнутій» синтетичній формі, вона виступає у вигляді системи підсвідомих архетипових ідей, які здатні трансформуватися в науково-теоретичні схеми вищого рівня.

Чим глибше занурюється дитина у світ казок і що просторіший цей світ, тим більше науково-теоретичних смислів вона згодом здатна сприйняти, видобути та кристалізувати. Зміст казки, почутий і пережитий школярем у дитинстві, часто стає життєвим орієнтиром упродовж усього його життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть в Україні з'явилася значна кількість публікацій, у яких висвітлено величезний пласт педагогічних ідей, висловлених В. О. Сухомлинським. Серед них можна назвати дослідження: Л. С. Бондар, О. В. Вознюка, Н. П. Дічек, І. А. Зязюна, А. І. Іванко, В. К. Кіндрата, О. Є. Місечко, Н. С. Побірченко, А. Я. Розенберга, О. В. Сухомлинської та інших.

У працях, зокрема, розглядається ідея ефективного навчання молодших школярів у царині прищеплення їм любові до засобами казки.

Мета дослідження – розкрити ефективність формування засобами казки патріотизму в школярів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського.

Світельська-Дірко Світлана Володимирівна, учитель англійської мови та хореографії Новоград-Волинського колегіуму, аспірант кафедри педагогіки Житомирського державного університету ім. І.Франка

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій педагогічній літературі чільне місце займає патріотичне виховання молоді, що його, як наголошував В. О. Сухомлинський, треба розпочинати з ранніх років життя дитини. Патріот (від гр. *patriotes* – батьківщина, вітчизна) – це людина, яка пройнята почуттям відповідальності за долю вітчизни, готова служити її інтересам і сприяти її успіхам у сферах внутрішнього життя і на міжнародній арені [1, с. 407].

Патріотизм, наголошував Гегель, базується не на розрахунку, а на усвідомленні вищого, загального блага [2, с. 70]. Такий умонастрій – віддати своє майно і життя заради цілого, загального – є свідченням рівня довіри народу до держави як політичної організації суспільства. Для Гегеля і Платона патріотизм визначався довірою, любов'ю громадян до держави, для Аристотеля – до суспільства.

Такої ж позиції дотримувався і В. О. Сухомлинський. У його творах патріотизм – це служіння народу, суспільству, державі. Рівень довіри до них, переконував В. О. Сухомлинський, визначає рівень патріотизму окремої людини. Така інтерпретація патріотизму суперечила офіційній радянській педагогіці. Як зазначає донька великого педагога-мислителя Ольга Сухомлинська, наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. Василь Олександрович створює свою концепцію всупереч загально визнаній у Союзі практиці і її теоретичному обґрунтуванню.

«Відкидаючи авторитарно-адміністративне, – пише О. В. Сухомлинська, – Василь Олександрович розвивав ідеї, не властиві для радянської педагогіки, і серед них ідеї виховання свободи вибору, свободи волі, самостійності і неповторності кожної окремої особистості, що привело до протистояння з офіційною педагогікою, до дискусії з її консервативним крилом. Цей конфлікт підірвав його життєві сили, став причиною ранньої смерті» [3, с. 2].

Аналізуючи особливості формування патріотизму в школярів у концепції В. О. Сухомлинського, український учений В. К. Кіндрат зазначає, що патріотизм належить до складних почуттів і має кілька духовних пластів. Перший – поверхневий, у якому зосереджена любов індивіда до народу як до своєї великої родини, любов до рідного слова, природи. Другий пласт – це усвідомлення особистістю свого святого обов'язку – захищати Батьківщину, її інтереси. Саме так, наголошує В. К. Кіндрат, розумів патріотизм учений-педагог В. О. Сухомлинський. Він вважав, що патріотизм – це сплав почуття і думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем. Третій, основний пласт патріотизму – це такий рівень, коли

почуття любові йде від самого серця, переплітається з думкою про особисту відповідальність перед народом за його ідеали з готовністю служити Батьківщині, працювати задля її блага [4, с. 56–57].

Зазначимо, що патріотизм завжди був тісно пов'язаний з українською народною традицією. Яскравим свідченням цього можуть бути приказки та прислів'я козацької доби. Наведемо деякі з них: «Рідний край – званий рай»; «Де рідний край – там і під ялиною рай»; «Свій край – як рай, а чужа країна – як домовина», «Дон Доном, а найкраще дома»; «Всюди добре, а дома найліпше»; «За рідний край хоч помирай», «За рідний край легко й помирати» [5, с. 136].

Відомі вітчизняні педагоги минулого постійно підкреслювали, що у формуванні в дітей патріотичних почуттів величезна роль належить школі. Не можна виховати в дітей патріотизму, наголошувала С. Ф. Русова, коли вчитель сам не є патріотом. «У національній школі, – писала педагог, – учитель не може не бути патріотом, щирим і глибоким. В усьому навчанні він повинен додержуватись правди. Правда мусить бути єдиним ґрунтом, на якому він буде своє навчання і виховання» [6, с. 368].

В. О. Сухомлинський, вихований на патріотичних поглядах Б. Д. Грінченка, К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової, М. М. Коцюбинського та інших корифеїв науки і літератури, намагався прищепити дітям патріотизм всіма доступними йому засобами. «Батьківщина, – зазначав, видатний великий український педагог, – є найдорожче в житті людини». В одному із своїх віршів він писав:

*Я був на далекій чужині,
Там небо таке ж голубе,
Там тільки немає Батьківщини,
Нема там, Вітчизно, тебе.
Бо в рідним краю над землею
Чистіша і глибша блакить,
І сонце Вітчизни моєї
Яскравіше в небі горить.
Я слухав пісні на чужині –
Хороші думки в тих словах,
Але то не крила орлині,
Що є в наших рідних місцях [7, с. 15].*

Як наголошував В. О. Сухомлинський, патріотизм – це спрямованість свідомості, волі, почуттів, діалектично пов'язаних з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею. Виховання патріотичної свідомості, переконань і почуттів, зазначає великий педагог-гуманіст, неможливо відокремити від складного, цілісного процесу формування особистості. І цей процес, вважав В. О. Сухомлинський, слід розпочинати з дитинства. Особливо важливо сприяти патріотичному вихованню дитини з молод-

ших класів, коли вона усвідомлює почуття і водночас переломлює його через призму емоційного сприйняття. Як зазначають педагоги, є різні засоби патріотичного виховання в цей період життя людини, але найбільш ефективний – казка.

«Казка, – наголошував В. О. Сухомлинський у праці «Кімната казки», – є благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Коли ми дивимось на чудові фрески Київської Софії, ми сприймаємо їх як частку життя народу, творіння його могутнього таланту, і в нашій душі пробуджуються почуття гордості за творчий дух, думку, майстерність». Аналогічно впливає на душу дитини, з точки зору В. О. Сухомлинського, народна казка. «Здається, – писав він, – ...казка побудована на чисто «побутовому» сюжеті: дідусь та бабуся посадили ріпку, дідусь вирішив обманути вовка, зробив солом'яного бичка тощо, але кожне слово цієї казки – як найтонший штрих на безсмертній фресці, в кожному слові, в кожному образі – гра творчих сил народного духу». Казка, наголошував В. О. Сухомлинський, – це духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем життя народу [8, с. 177–178].

На думку великого педагога-гуманіста, не можна все багатство патріотичного виховання редукувати до царини школи. Виховувати в дітей почуття патріотизму, палку любов до Батьківщини – завдання не тільки школи, а й сім'ї. У колі сім'ї дитина уважно слухає батьків, слово «Батьківщина» набуває у її думках і почуттях конкретного характеру, викликає живі образи. Цілком зрозуміло, що і в класі дитина почує багато з того, що можуть сказати їй батьки. Та коли вікно у світ розчинятимуть не тільки вчителі, а й найближчі люди, то почуття патріотизму формуватиметься в дитини на особливо міцній основі.

Але щоб діти абсорбували патріотичні ідеї, батьки самі повинні сповідувати патріотизм як одну з найважливіших духовних цінностей. Коли в сім'ї панує бездуховність, абсолютизуються споживацькі цінності, внутрішній світ дитини подвоюється. Учителі в школі говорять одне, батьки – інше, часто протилежне до того, чого навчає педагог. Дитина опиняється на роздоріжжі. Цілком зрозуміло, що про патріотизм у такій ситуації не може бути і мови. Хіба що згодом, на юнацькому етапі або в дорослому віці. А для того, щоб слово педагога було вагомим, учив

В. О. Сухомлинський, слід говорити правду, не прикрашати життя, але і не подавати його в чорних барвах.

У своїй педагогічній практиці, у настановах учителям, у педагогічних працях, зокрема, «Як виховати справжню людину», В. О. Сухомлинський наголошував, що є в житті людини сумірні і несумірні цінності. Є святині, які ні з чим не можна порівняти. Це Батьківщина, Вітчизна, синівська вірність, відданість народу, тій землі, де людина народилася і осмислила сама себе.

Справжнє народження людини як громадянина, мислячої, одухотвореної благородними ідеями особистості, трудівника відбувається завдяки тому, що вона – син народу; у ньому, як сонячне світло в краплі води, відбивається його багатовікова історія, його велич і слава, його любов і надія, його нерозривна єдність з тими дорогими серцю куточками, які входять в життя людини як вічне, незнищенне, незгасне. «Мати, – слушно зазначає В. О. Сухомлинський у праці «Як виховати справжню людину», – народжує плоть дитини, Вітчизна народжує її людську, громадську душу» [9, с. 166].

Патріотичне виховання дитини, наголошував педагог-новатор, – це не якийсь окремий аспект педагогічної діяльності. Воно має багато граней, і перша з них – це бачення світу. Усе, що відкривається перед дитиною, найбільш доступне їй у казці. Почуте у формі казки дитина переломлює через свій світ, через своє оточення, надає йому цілісного холистичного значення, де одним з основних духовних вимірів є патріотизм. Саме в казці ненав'язливо, у доступний спосіб формуються почуття, поняття, які з часом змінюються, «шліфуються», стають переконаннями дитини, а згодом і дорослої особистості.

Любов до Батьківщини, вважав В. О. Сухомлинський, починається із захоплення дитини красою того, що бачить вона перед собою, чим милується, у що вкладає частку своєї душі. Захоплення красою землі, на думку Василя Сухомлинського, де жили діди і прадіди, де нам судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини. У світі є країни, де природа яскравіша від наших полів і лугів, але рідна краса повинна стати для наших дітей найдорожчою. «Треба, – з особливою силою наголошував великий гуманіст, письменник і поет, – щоб діти не просто бачили, як дерева весною вкриваються білим серпанком, як над золотими дзві-

ночками хмелю літають бджоли, як наливаються яблука та червоніють помідори, усе це вони повинні переживати як радість, як повноту свого духовного життя. Нехай дитинство пригадається їм у яскравих, сонячних образах: сад у білому вбранні цвітіння, неповторне звучання бджолоїної арфи над полем гречки, глибоке, холодне осіннє небо з журавлиним ключем над обрієм, сині кургани в тремтливому мареві, багрянний захід сонця, верба, що схилилася над дзеркалом ставу, стрункі тополі край дороги – все це нехай залишить незгладимий слід у серці як краса життя у роки дитинства, як пам'ять про «найдорожче» [10, с. 256–257].

Краса рідної землі, виражена в казці, зазначав В. О. Сухомлинський, захоплення усім дорогим, незрівняним, найтонші рисочки навколишнього світу, подані в казковому вираженні, стають першим джерелом патріотичної свідомості; це ті іскри, які запалюють полум'я прекрасного, доброго, героїчного, справедливого.

На його думку, казка, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах.

А казка – те саме джерело, завдяки якому дитина може уявою «доторкнутися» до навколишнього світу, рідної природи, вчинків людей, оцінити через призму казкових персонажів, що є добро і зло, чому так важливо бути гідним свого народу, своєї Вітчизни.

Так, казка «Деркач і Кріт» В. О. Сухомлинського «підштовхує» дитину до розуміння, що в житті одне з найважливіших – любов до рідної землі, єдність із нею. Кожного року Деркач прилітає до рідної землі з теплих країв. Така поведінка Деркача дивує Крота, і він запитує, чому той не залишається там, де тепло й затишно, а прилітає на землю, з якої з часом треба відлітати. Деркач відповідає Кротові, що він прилітає сюди кожен рік, бо тут його Батьківщина. Деркач не мислить себе без лісів і полів, луків, джерел і ставків, де він народився [11, с. 88].

Великий Учитель був переконаний, що формування національної свідомості в дітей найкраще здійснюється засобами казки, адже саме завдяки цьому жанру народної творчості активізується пізнання і для дитини стає зрозумілим зміст таких понять, як Батьківщина, рідна земля, народ тощо.

В. О. Сухомлинський написав понад 1500 казок і оповідань, усі вони пронизані ідеями добра й справедливості, поваги до батьків і старших за віком людей, любові до рідної землі і народу.

Висновок. Казка у творчій спадщині В. О. Сухомлинського займає одне з чільних місць при формуванні духовного світу дитини в роки її навчання у молодших класах. Одним із складників духовних цінностей є патріотизм, який найбільш ефективно формується в дітей засобами казки. Цей жанр несе заряд чуттєвого-надчуттєвого, передає зміст інформації, яку школяреві молодших класів традиційними науковими способами іноді важко осмислити, і тільки завдяки казці, її унаочненню для дитини стає зрозумілим те, що потребує додаткового пояснення. Казка формує почуття патріотизму, і в цьому, як вважав В. О. Сухомлинський, її творча, гуманістична місія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологічний енциклопедичний словник // За ред. Ю. С. Шемушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. Вид. друге, доповнене і перероблене. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – С. 477.
2. Гегель. Работы разных лет в двух томах. – М.: Мысль. – Т. 2, 1971. – 630 с.
3. Сухомлинська О. В. Ідеї свободи у поглядах В. О. Сухомлинського / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 1–3.
4. Кіндрат В. К. Формування патріотизму в школярів у концепції В. О. Сухомлинського / В. К. Кіндрат // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 1998. – № 3. – С. 56–63.
5. Зіновійєв К. Приказки та прислів'я козацької доби / К. Зіновійєв // Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія. – За ред. В. Г. Кременя. – Укладач О. О. Любар. – К.: «Знання». – 2005. – С. 136–142.
6. Русова С. Дидактика. Лекція V / С. Русова // Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія. – За ред. В. Г. Кременя. – Укладач О. О. Любар. – К.: «Знання». – С. 358–368.
7. Кириєнко Т. М. Світ казок В. Сухомлинського / Т. М. Кириєнко // Шкільний бібліотекар. – 2012. – № 7 (19) липень. – С. 14–19.
8. Сухомлинський В. О. Кімната казки / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. Т. III. – К.: «Радянська школа», 1977. – С. 176–185.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. Т. II. – К.: «Радянська школа», 1976. – С. 149–416.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. Т. III. – К.: «Радянська школа», 1977. – 279 с.
11. Сухомлинський В. О. «Деркач і кріт» / В. О. Сухомлинський // Чиста криниця. Казки, оповідання, етюди. – Упорядкування О. Сухомлинської. – «Веселка», 1993. – 288 с.

Цитувати: Світельська-Дірко С. В. Патріотичне виховання засобами казки учнів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Постметодика. – 2013. – № 4. – С. 59-63.

© С. В. Світельська-Дірко, 2013. Стаття надійшла в редакцію 31.05.2013 ■